

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 313

KUR'ÂN-I KERÎM'İN ANLAŞILMASINDA BELÂGAT İLMİNİN ROLÜ
- Meâni Örneği-

Hekim TAY

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Cd. Uğurlu İş Merkezi No: 97/24
Tel: 0 312. 341 00 02 İskitler/ANKARA
(Sertifika no: 14721)

1. Baskı: Eylül 2019

ISBN: 978-605-7570-53-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

KUR'ÂN-I KERÎM'İN
ANLAŞILMASINDA
BELÂGAT İLMİNİN ROLÜ
- Meâni Örneği-

Hekim TAY

Ankara 2019

Hekim TAY

1981 yılında Tatvan/Bitlis'te doğdu. 1999'da Eskişehir Deliklitaş İmam Hatip Lisesi, 2006'da Çukurova İlahiyat Fakültesi ve 2013'te Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri'nden (Tefsir/Birleşik Doktora) mezun oldu. Bir süre Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatında imam-hatip olarak çalıştı. 2013'te Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ne Araştırma Görevlisi, 2014'te aynı fakülteye Dr. Öğrt. Üyesi olarak atandı. Halen aynı fakültede çalışmalarına devam etmektedir.

İthaf

*2008'de geçirdiđi elim bir trafik kazasında
rahmet-i Rahmân'a yürüyen merhum abim Lokman Tay'ın
azîz ruhuna ithaf ediyorum.*

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	13
GİRİŞ	17
I. KUR'ÂN VE BELÂGAT	17
II. ARAP DİLİ VE BELÂGATİNİN TEŞEKKÜL SÜRECİ	25
III. FESAHÂT VE BELÂGAT	38
1. FESÂHAT (الفصاحة)	38
A. Kelimede (Müfred) Fesâhat	42
a. Tenâfür (التنافر):	42
b. Garabet (الغرابة):	43
c. Muhalefet-i Kiyâs (المخالفة القياس):	44
B. Kelâmda (Cümle) Fesâhat	44
a. Da'f-ı Te'lîf (ضعف التأليف):	44
b. Tenâfür-i Kelimât (تنافر الكلمات):	45
c. Ta'kid (التعقيد):	46
C. Mütakellimde Fesâhat	48
2. BELÂGAT (البلاغة)	48
A. Kelâmın Belâgati	51
B. Mütakellimin Belâgati	52
3. MEÂNÎ (المعاني)	53
BİRİNCİ BÖLÜM	57
I. HABER İSNÂDİ (الاسناد الخبری)	57
1. HABER İSNÂDINDA BİLGİNİN MAHİYETİ	57
2. HABER İSNÂDINDA CÜMLENİN KURULUŞ GAYESİ	60
3. HABER İSNÂDINDA MUHATABIN DURUMUNA GÖRE HÜKMÜN İFADE EDİLMESİ	65
A. İbtidâî Kelâm	65
B. Talebî Kelâm	65
C. İnkârî Kelâm	66
4. HABER İSNÂDINDA CÜMLE VURGUSU (TE'KÎD)	69

A. Fâilin Fiilin Önüne Alınmasıyla	70
B. “قَد” Tahkik Harfiyle	70
C. Yemin	70
D. Tekit Nununu (نُ-نُ)	71
E. İbtida Lamı (ل)	71
F. Fiile Benzeyen “إِنْ” ve “أَنْ” Harfleri	72
G. “إِنْ” Muhaffefe	73
H. Fasil Zamiri	74
I. “أما” Te’kidiyye	76
J. “ألا” Tenbih Edatı	74
K. Zâid Harfler	75
L. “س” Ve “سوف” Harfleri	75
M. Tekit “ل” ₁	76
5. İSNÂDDA FİİL-FÂİL MÜNASEBETİ: AKLÎ MECAZ	77
A. Hakikât-i Aklî İsnâd (الاسناد حقيقة عقلية)	79
B. Mecaz-ı Aklî İsnâd (الاسناد مجاز عقلي)	79
II. İNŞÂ (الانشاء)	87
1. İNŞÂ-İ TALEBÎ	88
A. Temenni	88
B. İstifham	91
C. Emir	103
D. Nehiy	109
E. Nidâ	111
2. İNŞÂ-I GAYR-İ TALEBÎ	111
İKİNCİ BÖLÜM	113
I. MÜSNEDUN İLEYH (المسند اليه)	113
1. MÜSNEDUN İLEYHİN HAZFİ	114
2. MÜSNEDUN İLEYHİN ZİKREDİLMESİ	119
3. MÜSNEDUN İLEYHİN MARİFE GELMESİ	122
A. Müsnedun İleyhin Zamirle Marife olması	122
B. Müsnedun İleyhin Alemiyyetle (Özel İsim) Marife Olması	123
C. Müsnedun İleyhin İsm-i Mevsulle Marife Olması	124

D. Müsnedun İleyhin İsm-i İşaretle Marife Olması -----	127
E. Müsnedun İleyhin Tarif Harfiyle (ل) Marife Olması ----	129
E. Müsnedun İleyhin İzafetle Marife Olması-----	133
4. MÜSNEDUN İLEYHİN NEKİRE OLARAK GELMESİ -----	133
5. MÜSNEDUN İLEYHİN BİR VASIFLA NİTELENMESİ -----	136
6. MÜSNEDUN İLEYHİN TEKİT EDİLMESİ -----	138
7. MÜSNEDUN İLEYHİN AÇIKLANMASI (ATF-I BEYÂN) -----	139
8. MÜSNEDUN İLEYHİDE BEDEL-----	139
9. MÜSNEDUN İLEYHE ATIF YAPILMASI -----	140
10. MÜSNEDUN İLEYHİN FASIL ZAMİRİYLE TAHSİS EDİLMESİ-142	
11. MÜSNEDUN İLEYHİN TAKDİMİ -----	142
12. MÜSNEDUN İLEYHİN BİLİNER KURALLARDAN FARKLI (HİLÂF-I MUKTEDÂ ZÂHİR) DURUMLARI -----	145
A. Zamirin Açık İsm-in Yerini Alması -----	145
B. Zâmir-i Şe'n (ضمير الشأن) -----	146
C. İsm-i İşâret veya Zahir İsm-in Zamir Yerini Alması-----	146
D. İltifat Söz Sanatı -----	148
E. Muhtelif Hilâf-I Muktedâ Zâhir Konuları -----	153
II. MÜSNEDİN HALLERİ (احوال المسند) -----	155
1. MÜSNEDİN HAZFİ -----	156
2. MÜSNEDİN ZİKREDİLMESİ -----	159
3. MÜSNEDİN MÜFRET OLARAK GELMESİ -----	161
4. MÜSNEDİN FİİL VEYA İSİM OLARAK GELMESİ -----	161
5. MÜSNEDİN ŞARTLA KAYITLANMASI-----	163
6. MÜSNEDİN NEKİRE OLMASI -----	168
7. MÜSNEDİN MARİFE OLARAK GELMESİ -----	168
8. MÜSNEDİN CÜMLE OLARAK GELMESİ -----	169
9. MÜSNEDİN TAKDİMİ -----	170
III. MÜTEALLİKÂT-I FİİL (متعلقات الفعل) -----	172
1. MEF'ÛLÜN HAZFEDİLMESİ -----	175
A. Müteaddi bir fiilin lazım konumunda olması: -----	176
B. Müteaddi fiilin mef'ûlünün hazfedilmesi: -----	177
2. MEF'ÛLÜN TAKDİM EDİLMESİ -----	180

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM -----	185
I. KASR (HASR) (القصر)-----	185
1. KASRIN ÇEŞİTLERİ -----	186
A. Kasr-ı Hakiki -----	187
A. Mevsûfun Sıfata Kasrı -----	187
B. Sıfatın Mevsûfa Kasrı -----	188
B. Kasr-I Gayr-ı Hakiki (İzâfi)-----	188
A. Mevsûfun Sıfata Kasrı -----	189
b. Sıfatın Mevsûfa Kasrı -----	190
2. KASRI BELİRLEMENİN YOLLARI-----	192
A. “لا” ile Yapılan Kasr-----	192
B. “ما” Nefiy ve İstisnâ Edatı “لا” ile Yapılan Kasır-----	192
C. “إن” Nefiy ve İstisnâ Edatı “لا” ile Yapılan Kasır-----	193
D. “لما” Edatıyla Yapılan Kasır-----	194
E. Takdim ile Yapılan Kasır-----	195
F. Fasil Zamiriyle Yapılan Kasr-----	196
G. Müsnedun İleyh ve Müsnedin Marife Olarak Gelmesi -	197
II. FASIL VE VASIL -----	197
1. FASIL VE VASILIN YAPILDIĞI YERLER -----	198
A. Kemâl-i İnkîâtâ (Tam Kopuk)-----	204
B. Kemâl-i İttisâl (Tam İlgi)-----	206
C. Şibh-i Kemâl-i İnkîâtâ (Kısmi Kopuk)-----	210
D. Şibh-i Kemâl-i İttisâl (Kısmi İlgi)-----	211
E. Kemâl-i İnkîâtâ Ma’al İhâm (İhamla Birlikte Tam Kopuk)-	213
F. Beyne Kemâl-i İnkîâtâ ve’l-İttisâl (Tam Kopuk ve İlgi Arası)	213
2. SEKKÂKÎ’YE GÖRE VASILIN KISIMLARI-----	215
A. Aklî-----	216
B. Vehmî-----	217
C. Hayalî-----	218
3. VASILDA LAFZİ GÜZELLİKLER-----	218
4. VÂV-I HÂLİYE (و) İLE KURULAN HÂL CÜMLESİ -----	220
III. İCÂZ VE İTNAB -----	224

1. İCÂZ VE İTNÂBIN KAVRAM ÇERÇEVESİ -----	224
2. İCÂZIN TÜRLERİ -----	230
A. İcâz-ı Kısar (إيجاز القصّر) -----	230
B. İcâz-ı Hazf (إيجاز الحذف) -----	233
a. İktitâ' (الاقتطاع) -----	233
b. İktifâ' (الاكتفاء) -----	234
c. İhtibâk (الاحتباك) -----	236
d. İhtizâl (الاختزال) -----	237
3. İTNÂB TÜRLERİ -----	255
A. İtnâb-ı Bi'l-Bast: -----	255
B. İtnâb bi'z-ziyâde -----	257
a. Zâidle İtnâb -----	257
b. Sınâî Tekitle İtnâb -----	258
c. Tekrarla İtnâb -----	260
d. Sıfatla İtnâb -----	261
e. Bedelle İtnâb -----	262
f. Atf-ı Beyânla İtnâb -----	263
g. Atıfla İtnâb -----	263
h. İzâh Ba'de'l-Îhâmla İtnâb -----	264
j. Tafsil-i Ba'del İcmâlle İtnâb -----	265
k: Tevşî'le İtnâb -----	265
l. Zamir Yerine İsim Getirilmesiyle Yapılan İtnâb -----	266
m. İğâlle İtnâb -----	266
n. Tezyîlle İtnâb -----	267
o. Tekmîlle İtnâb -----	268
p. Tetmîmle İtnâb -----	269
r. İ'tirâzla İtnâb -----	269
SONUÇ -----	273
KAYNAKÇA -----	277

ÖN SÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, hüsn-i nazm ve belâgatte edebi bir şaheserdir. O, kendisine has bir anlatım üslûbuna sahip olması nedeniyle telif edilen hiçbir esere benzemez. Kur'ân'ın edebi üstünlüğü, O'na iman eden ve etmeyen tüm araştırmacıların mutabık kaldığı bir husustur. Edebi bir metin olarak Kur'ân belâgatinin tespit edilmesi bidayetden itibaren İslam kültür tarihinde âlimlerin temel araştırma alanlarından biri olmuştur. Bu anlamda tefsir sahasında ilk numunelerin dil ve belâgat merkezli olması şaşırtıcı değildir.

Bu araştırmada Kur'ân'ın belâgat yönü bütüncül bakış açısıyla ifade edilmeye çalışıldı. Bunun için belâgat konuları esas alınarak tespitler yapıldı. Belâgat ilmi meâni, beyân ve bedi' olmak üzere üç ana bölüme ayrılır. Buna göre meâni, murat edilen manaya ulaştıran bilgiler; beyân, kelâmın manevi olarak güçlendirilmesi; bedi' ise sözün güzel bir şekilde ifade edilmesini konu edinir. Bu yönüyle belâgat ilmi geniş bir muhtevaya sahip olması nedeniyle sınırlı bir araştırmanın konusu olmaktan uzaktır. Bu realiteden hareketle araştırma meâni konularıyla sınırlı tutuldu. Meâni konuları seçilirken klasik eserlerde yer alan isimlendirme ve konu tertibine riayet edildi.

Araştırma, Saâdüddîn et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) Hatîb el-Kazvînî'nin (ö. 739/1338) *Telhîsu'l-miftâh* eserine yazdığı *Muhtaşaru'l-me'ânî* şerhi ve Desûkî'nin (ö. 1230/1815)

buna yazdığı *Hâşiyetu'd-Desûkî 'alâ Muhtaşari'l-Me'ânî* adlı eserleri temel alınarak yapıldı.

Genel olarak belâgat konuları ile ilgili gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra, meselenin tam olarak anlaşılabilmesi için klasik eserlerde yer alan örnek cümlelerle izah edildi. Özellikle konu bütünlüğü hedeflendiği için bilinen yaygın örnekler tercih edildi. Bu yönüyle güncel örneklere yer verilmedi. Diğer taraftan anlam farklılıklarının tespit edilmesi için bazı yerlerde şiir örneklerine müracaat edildi. Özellikle cahiliye dönemi ve sonrasına ait olan bu şiir örnekleri belâgat konularının tespiti ve kapalı olan yönlerin izah edilmesinde önemli referanslar olarak kabul edilmektedir. Daha sonra bu araştırmanın asıl hedefi olan konu ile ilgili âyet örneklerine yer verildi. Her bir âyet örneği ayrıca tefsir eserlerinde araştırılarak belâgat kuralı bağlamında anlam çerçevesi tespit edildi. Özellikle âyettlerde yer alan belâgat inceliklerine, ilk bakışta fark edilmeyen anlam derinliklerine ve edebî nüktelere işaret edildi. Tüm bunlar indî çıkarımlarla değil, alanında yetkin belâgat âlimlerinin tespitleriyle kaynaklandırıldı.

Bu araştırma belâgat ve tefsir kaynaklarına dayanan lengüistik bir incelemedir. Araştırma, konusu gereği sık sık referans verilmesi gereken bir mahiyete sahip olması nedeniyle, okuyucunun dikkatini dağıtmamak için belâgat kaynakları sadece bölüm başlıklarında zikredildi. Ancak tefsir kaynakları örnek verilen ilgili âyetten hemen sonra dipnot olarak verildi.

Belâgat konularıyla ilgili yapılan açıklamalar, örnek cümleler ve seçilen âyetler hassas bir değerlendirmeye tabi tutularak tespit edildi. Hiçbir araştırmanın hatadan beri olmadığının farkında olarak, bu alanda uzman kişilerden gelebilecek yapıcı eleştirilerin katkısına inanıyoruz.

Bu çalışmanın hazırlanmasında kendisinden çok şey borçlu olduğum kıymetli hocam Mahmud Ayaz'a en derin saygı ve hürmetlerimi sunarım. Yine benden her türlü desteği esirgemeyen kıymetli hocalarım Prof. Dr. Halis Albayrak ve Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu'ya en kalbi duygularıyla teşekkürü borç bilirim. Aynı şekilde çalışmaya katkıda bulunan Arş. Gör. Mesut Tay'ı şükranla anıyorum. Son olarak ilk hocam ve hala kendisine talebe olma bahtiyarlığını yaşadığım muhterem babama ve benden her türlü desteği esirgemeyen aileme şükranlarımı sunuyorum.

Beni bu çalışmaya muvaffak kılan Rabbime sonsuz hamd-u senalar olsun

Hekim TAY
Tatvan/ Eylül 2019